

LÂMİYYE-İ KELÂMİYYE

KEMÂL EDİB KÜRKCÜOĞLU

İslâmî Kelâm'a dair eski veya yeni; ma'rûf veya gayr-i ma'rûf; manzûm veya mensûr; yazma veya basma; mufassal veya muhtasar; şerhli veya şerhsiz; Türkçe, Arabca, Farsça ve Urduca birçok eserler vardır ki sayıları yüzleri bulur¹.

İhtisâs erbâbı üstâdlar, ana kaynaklara gitmek sûretiyle mevzû'ları derinliğine ve genişliğine tedkîk etmek imkânına mâliktirler.

... Biz bu yazmamızda 'Alî b. 'Uşmân^a 'l-Üşiyî 'l-Fergânî'nin *Emâlî*², *Bed'u 'l-Emâlî*³, *Kaşidetü Yakûlu 'l-'abd*⁴, *Kaşidetü 'l-Hanefiyye*⁵, *Kaşidetü 'l-Lâmiyye*⁶, *Lâmiyye-i Kelâmiyye*⁷ adıyla anılan ma'ruf eserini, bu 'Arabca manzûm eserin *Tâcu't-Tevârîh* sâhibi Şeyhu 'l-İslâm Hoca Sa'dü'd-Dîn Efendi merhûm tarafından ya-

¹ Kaynak vasf ve husûsiyyetini hâiz müellefât hâricindeki muahhar eserlerin çoğunu "me'hûz", "mülhem", "muhtebe" kelimeleriyle ifade; maamâfih bunu, bir az da Şarkın tekrarlamağa mâil ilim telâkkisinin icâbı sûretinde mutâlea etmek mümkündür. Cümlesini esaslı bir elemeye, metodlu bir sıralamaya tâbi tutmak lâzımdır. Başlıcaları şu eserlerde bulunabilir:

KZ, II, s. 1142, 1157-1159, 1503;

KZz, II, s. 103, 116-117;

GAL, *Sp*, III, s. 805-807.

Mm, Fihrist kısmı, s. 93-94.

² Bkz. *MT*.

"*Emâlî*" adını alan veya adları *Emâlî* kelimesiyle başlayan pek çok eserler vardır. Bunlar, çeşidli mevzûlara dâirdir. Bkz. *KZ*; *KZz*; *GAL*; *Mm*.

³ *GAL*, *Mm*.

⁴ *KZ*, *GAL*, *Mm*.

⁵ *GAL*, *Mm*.

⁶ *GAL*, *KZ*, *Mm*.

⁷ Bizdeki yazma bir mecmûada Muhammed b. Malkoca'nın "...ahbâbından ba'zısının ilhâh ü ibrâmı..." üzerine "zemânede nice kimsenin türkiyyâta meyl ü ihtimâmı" dolayısıyla III. Sultân Murâd zamânında ve Pâdşâhın "âsitâne-i merâmında" hazırladığı Türkçe şerhinde metni-i aslı için "*Lâmiyye-i Kelâmiyye*" ta'biri kullanılmıştır; biz de bunu tercih ettik.

Mecmûanın kısaca tavsîfi şudur :

Eb'âdi: 19,5 X 12—14,4 X 7 sm.; kâğıdı: âbâdî; cildi: âdî kahverengi meşin; verak sayısı: 115.

1 b-23 a: *Lâmiyye-i Kelâmiyye şerhi*,

23 b-24 a: *Muhtelif kayıtlar*,

24 b-41 a: *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*,

41 b-42 a: *Muhtelif kayıtlar*,

42 b-56 a: *Hayât-i Şayyâd* risalesi,

56 b-57 b: *Pend-nâme-i Hamdî Çelebi*,

58 a-71 a: *Ba'zı kayıtlar*,

71 b-75 b: *Mesâil-i Ferâiz*,

76 a : *Boş*,

76 b-77 a: *Ba'zı kayıtlar*,

77 b-101 b: Ak Şemsüddîn'in ve Ak Şemsüddîn evlâdının menâkıbi (AkŞemsüddîn'in torunu Zeynî b. Hamdî Çelebi'nin tilmizi Enîsî Hüseyin Efendinin eseri),

102 a-115 b: *Muhtelif kayıtlar, şüirler*.

Yazı: Kayıtların çoğu, şüirlerin pek azı, *Şerh-i Kelimât-i 'Alî*, *Mesâil-i Ferâiz* ta'lik; diğerleri işlek ve güzelce nesih.

Yazıların hepsinin aynı elden çıktığı söylenebilir.

İstinsâh tarihi: Yoktur. Kayıtlardaki ba'zı isimlerden, bir iki tarih mısırândan, mecmûanın H. XII — M. XVIII. asrın ilk yarısında yazıldığı neticesini çıkarmak mümkündür.

Müstensihi: Belli değildir.

zaldığını tesbît ettiğimiz⁸ ve şimdiye kadar neşredilmemiş olduğunu sandığımız ter-
cemesini, mezkûr *Kaşîde-i Lâmiyye*'ye muvâzî olarak '*Akâid-i Neseviyye*'⁹ metninin
özünü vermek, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye imâmları arasındaki başlıca hilâf ve ihtilâf
noktalarını kısaca belirtmek¹⁰, bu sûretle de, hayatlarını İslâm İlahiyyâtına vakfeden
idealist ve genç talebemizin, kendileri birer aydınlatıcı unsur olarak yetişinceye kadar,
yollarını mehmâmekten aydınlatmak istiyoruz.

Çok muhterem Prof. Yûsuf Ziyâ Yörükân Beyefendi Hocamızın, Fakültemiz
neşriyyâtı arasında çıkan *Tevhîd kitâbı ve 'Akâid Risâlesi*¹¹ adlı değerli ve fâideli ese-
rini harâretle tavsiye etmek gayesine de müteveccih bulunan şu yazımın tek iddiâsı
ilmîlikten ziyade ta'lîmîliktir.

* * *

Yukarıda dediğimiz gibi, 'Alî b. 'Uşmân^a'l-Ûşsiyyi 'l-Fergânî'nin eseri
olan¹² ve 569/1173 yılında kaleme alınan *Lâmiyye-i Kelâmiyye*'nin yazma nüshaları
oldukça fazlâdır¹³; birçok defalar da basılmıştır¹⁴. Eserin bir kısmı matbû', bir kısmı

⁸ Bahsimize mevzû olan manzûm terceme, bundan evvelki notta kısaca tavsîf edilen mec-
mûanın (1 b-23 a)verakları kenârına ve Malkoca oğlu şerhine âid metn beytlerinin hizâsına ince ta'likle
yazılmış bulunmaktadır. Kenârda, Sa'dü'd-Dîn Efendi tercemelerinin yanlarında ismi bilinmeyen
başka bir zât tarafından arkaik bir ifâde ile yapılan Türkçe başka bir manzûm terceme daha vardır.
Metnin vezni ve kâfiyesi bu tercemede de aynen muhâfaza olunmuştur. 3-5' beyt müstesnâ olmak üzere
Hoca'mızın tercemesi, esas metne sadâkat ve ma'nâda isâbet noktasından daha muvaffakiyetlidir.
Hoca'nın biyografisinden bahseden eserlerde, ezcümle *Osmanlı müellifleri* nde bu terceme zikredilmiş
değildir.

İşbu *Kasîde-i Lâmiyye*'nin başka manzûm tercemeleri de vardır. Mekteb-i Sultanî muallimlerinden
Hâfız Refî' Efendi'nin *Kasîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi* bu miyânda zikrolunabilir. (Mahmûd Bey
Matbaası, İstanbul H. 1302ŞM. 1884, 36 s.). Bu tercemede aynı vezin kullanılmışsa da mesnevî şekli
tercîh edilmiş, beyti beytle karşılamaktan ziyâde, müteaddid beytlerle tafsilât verme yoluna gidilmiştir.
Bu terceme arasına ayrıca metnin Farsçaya olan *Necm-i Zebrekân tercemesi* alınmıştır. Vezin, bu Farsça
tercemede de, aynı vezindir; kâfiye, lâmiyyeden hemziyyeye çevrilmiştir. Beytlerin altına yer yer şerh
mahiyetinde manzûm veya mensûr kayıtlar ilâve edilmiştir. Elimizde kasidenin manzûm tercemesini
ve bu tercemenin şerhini muhtevî *روح النفوس — Ravhu 'n-Nufûs* isimli bir eser daha vardır.
Muhammed Feyzî adını taşıyan mütercim ve şârih, her nedense kaynağı meskût geçiyor. Müellif
hatı olması melhûz bulunan nüshanın yazılış tarihi 23 Muharrem 1019 (= 17-IV-1610) dur.
Tercemede aynı "Mefâilün mefâilün fe'lün" vezni ve lâm kâfiyesi kullanılmıştır.

⁹ Ehl-i Sünnet 'akâidini ana hatlarıyla ihtivâ eden bu eser çok yaygındır. Müellif, Necmü'd-Dîn
Ebû Hâfaş 'Umer 460Ş1068 de (*Mm*'ye göre 461 de) Nesef'de doğmuş, 12 Cumâza 'l-Ûlâ 537 (4/
XII/1142) de Semeerkand'de vefât etmiştir. Müteaddid eserleri olan bir zâttır. Dünya Kütübhâne-
lerinde birçok yazma nüshaları olan '*Akâid-i Neseviyye* ile şerhleri mükerreren basılmıştır. Bkz. *GAL*,
I, 584; *GAL, Sp*, I, 758; *Mm*, 1854; *KZ* II, 1145-1149. Biz, Üçüncü Devre Melâmî Kutbu Muhammed
Nûru 'l-'Arab'ın (Doğumu 1228-1813 - Vefâtı 29 C. Âhir 1305/13 Mart 1888) muhtemelen
İstanbul'da ve takriben Sultan A. Hmîd devrinde basılmış tahrîrlerinden faydalandık. Bkz. *Şerh-i*
'Akâid, Manzûme-i Efkâr Matbaası, 30 s.

¹⁰ Bu husûsta pek çok eser mevcûdsâ da biz, Şeyh-zâde 'Abdü'r-Raḥîm'in (ba'zılarına göre
şöhreti Şeyh hî-zâde, adı 'Abdü'r-Raḥmân'dır) *نظم الفرائد في بيان المسائل التي وقع فيها الاختلاف بين الماتريدية والاشعرية*
adlı eserinin matbû nüshasından faydalandık. Mısır 1317 (1899), 60 s. Bkz. *GAL, Sp*, c. III, s. 659;
Mm, 1170.

¹¹ Profesör Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm 'Akâidine dair eski metinler*, Ebû-Mansûr-i Mâtürîdî'nin
iki eseri: *Tevhîd Kitâbı ve 'Akâid Risalesi*, İlahiyat Fakültesi neşriyatından No. 5, İstanbul 1953, s.
33+22.

Biz bu yazıyı hazırladığımız zaman Muhterem Hocamız sağdı ve sağlamdı. Maalesef, 5/6/1954
tarihinde vefât etti; Ankara şehir mezarlığında 124 No.lı ada, 103 No.lı parselden Hakk'a yürüdü.
Şimdi hayatta olmalı ve bu yazım üzerindeki fikirlerini bildirmeli idi; bu benim için de faydalı olurdu.
Tanrı'dan rahmet niyâz ederim.

¹² Müellifin terceme-i hâli, bu eseriyle şerhleri ve diğer eserleri için Bkz. *GAL, Sp* I, 764; *KZ*
II, 1349; *Mm*, 499. A'da ne eserin, ne müellifinin adları geçmemektedir.

¹³ *GAL, Sp* I, 764.

¹⁴ *GAL, Sp* I, 764; *Mm* 499.

da gayr-i ma'bhû' olmak üzere 30 kadar şerhi vardır¹⁵. Bunlar, esâs metnin ehemmiyet derecesini anlatmağa yeter.

Neşrettiğimiz manzûm tercemede, kasîdenin kâfiyesi ve (Türkçedeki şekliyle) vezni muhâfaza edilmiştir. Başka bir dilden aynı vezn ve kâfiyede nazmen şiir terceme etmek hiç de kolay değildir; çok defa ya ma'nâdan, ya nazmdan fedâkârlıkta bulunmak mecbûriyeti hâsıl olur. Lâkin "H vâce-i Sultânî" çok az fedâkârlığa düşmüştür. Bu i'tibârla muvaffak olmuştur. Salâhiyyet ve muvaffakiyyetle kullandığı dil, o devrin, imparatorluğa hâss klâsik nazm dilidir.

Tercemenin manzûm mukaddimesinden anlaşıldığına göre devrin pâdşâhı Üçüncü Murâd, bir *Misâl-i Hümayûn*'la bunu Hoca'dan istemiş, o da misâle imtisâle, aldığı emri "üç geceden az" zamanda yerine getirmiştir.

Biz burada mezkûr mukaddimeyi başa, beytlerin tercemelerini de *Lâmîyye-i Kelâmîyye* beytlerinin altlarına aldık¹⁶. Böylece de okuyucuların metne nüfûz etmelerini kolaylaştırmak istedik.

Bi-hamdi 'ilâh hamd-i Zi-'l-Celâli
Verüpdür nazme zîb ile cemâli
Zihî ser-nâme-i nazm-i ilâhî
Ki ansız bir işin olmaz kemâli
Ana hamd eyleriz ki Rabbimizdir
Erişür bize her demde nevâli
Şalât olsun selâm ile Resûle
Ki mahv etdi Hâk anınla dâlâli
Muhammed Muştafâ Mahmûd ü Ahmed
'Aleyhi 'llâhu şallâ bi-'t-tevâlî
Ola ridvân-i Raḥmân ile mesrûr
İmâmü 'l-Mürselînin şahb ü âli
Ve ba'd 'l-hamd Sa'dü'd-Dîn-i dâ'î
Bu yüzden keşf eder meknûn-i bâli
Ki bir gün Pâdşâh-i Rub'-i Meskûn
Şeref-efzâ-yi evreng-i ma'âlî
Şehenşâh-i cihan Sultân-i 'âlem

¹⁵ Gerek metnin, gerek şerhlerinin yazma nüshalarının buldukları Kütübhaneleri, basılmış bulunanlarının basılış tarihlerini ve yerlerini bazı eksikleriyle beraber *GAL* ve *Mm*'den öğrenmek mümkündür. *GAL*'de, Medîne-i Münevver'e Şeyh-ul-İslâm 'Arif Hikmet Bey (Efendi değil) merhûm tarafından te'sis olunan Kütübhanedeki 20 ye yakın şerh gösterilmemiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinin yazma eserler kısmında da birçok şerhleri vardır. Şeyh-ul-İslâm Hüseyin Efendinin *Telhîsu 'l-Le'âlî fi-Şerhi 'l-Emâlî*'si bu arada zikredilebilir ki adı *GAL* de yoktur. Maamâfih bu şerhte asılda olmayan zevâid kabîlinden birçok beytler vardır.

Ahmed b. 'Abdi'r-Raḥmâni 'l-Besiktâşî'nin *Tertîbü 'l-Le'âlî fi-Silki 'l-Emâlî* adlı eseri, *Kasîde-i Emâlî* şerhi olmayıp kavâid-i külliyye ve aḡlebiyyeye dair alfabetik bir eserdir ki Ebu'l-Ḥaseni 'l-Kerḫî'nin, Ebû-Tâhiri 'd-Debbâs'ın, İbnü Nuceymi 'l-Mısrî'nin ayrı ayrı *Kavâ'id*; 'İlm-i Hilâf vâzii Ebû-Zeydi 'd-Debûsî'in *Te'sîsü'n-Nazar*, 'Umûre'n-Nesefî'nin *Şevâhid* adlı eserinden derlenmiştir. (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhanesinde Râif Yelkenci kitapları arasında muvakkat 695 No.da kayıtlı bir nüshası vardır.) Yukarıda sayılan kitâblar, meşhûr *Mecellenin* mesnedlerini teşkil eder.

¹⁶ Kasîdenin 66 beytten ibâret olduğu bildirilmekte ise de (Bkz. *KZ*, *Mm*) biz müte'addid yazma ve basma nüshaları tettebbü' ederken bulduğumuz 2 beyti ilâve ettik. (Şeyh-ul-İslâm Hüseyin Efendinin 15. notta bahsi geçen şerhindeki uydurma beytlere itibar eylemedik.) Hoca Sa'dü'd-Dîn Efendi 67 beyt olarak terceme etmiş. Metindeki 59. beyt tercemesiz kalmış. Biz bunu Hâfiz Refi' Efendi'nin neşrinden naklettik. Muhtelif metinlerde beytlerin sıraları da değişmektedir. Kasîdeye mevzû olan meselelerin 'Akâid kitaplarındaki teselsülünü nazara alarak ufak tefek takdîm-te'hîrlerle neşrimizdeki sırayı ihtiyâr ettik.

Hîlâfet bâğının zîb-i nihâli
 Hudâ zîlli vü İslâmın penâhı
 O kim verdi cihâna i'tidâli
 Murâd ibnü Selîm ibni Süleymân
 Ki memdûd ola âfâka zîlâli
 'Aceb mi yaysa na'mâsın cihâna
 Ki oldur kadri 'âfî kadri 'âlî
 Binâ-yi müslimindir çün vücûdı
 Ola bîrûn-i ihşâ mâh u sâli
 Bu kem-ter bendesini eyleyüp yâd
 Erişdi 'anberin-bû bir Mişâli
 Revâdır ol Mişâl-i bî-mişâlin
 Ki ola rişte-i can kilik-i bâli
 Hâti vü nuqtasi ol hoş kitâbın
 Meserret çihresinin haţţ ü hâli
 Humâyun haţţ-i fâl ile buyurmuş
 Ki ola terceme *Bed'u 'l-Emâlî*
 Kâlem aldım ele deyüp semi'nâ
 Bitirdim üçe varmadım leyâlî
 Umarım ki nazar-gâhında Şâhın
 Tahallî ide fi-ecli 'l-mecâlî

لامية كلاميه

- يقول العبد في بدأ الامالى 1 . لتوحيد بنظم كاللاعلى
 Bu sözle eylerem bed'-i *Emâlî*
 İdüp Tevhîd için nazm-i leâlî
- الاله الخلق مولينا قديم 2 وموصوف باوصاف الكمال
 İlâh-i halk Mevlâmuz kadimdir
 Anın her vaşfinın vardır kemâlî
- هو الحق المدبر كل امر 3 هو الحق المقدر ذو الجلال
 Diridir ol müdebbir her bir emri
 Hem ol Hâkdir muqaddir, var celâlî
- مرید الخير والشر القبيح 4 ولكن ليس يرضى بالمحال
 Mürîd-i hayr ü şerdir, lik râzî
 Değildir k'ide yaramaz muhâlî
- صفات الله ليست عين ذات 5 ولا غيراً سواء ذا اتصال
 Şifâtu 'llâh ne 'aynidir ne gayri
 Velî zâtından olmaz infişâlî
- صفات الذات والافعال طرأ 6 قديمات مصونات الزوال
 Şifât-ı zât ü ef'âl öyle bil kim
 Kadîm-i bî-fenâdır yok zevâlî
- نسى الله شيئاً لا كالأشياء 7 وذاتاً عن جهات الست خال
 Veririz Hâkka ism-i şey 'ü zâtı
 Cihât-i sitden ammâ zâtı hâlî

- وليس الاسم غيراً للمسمى 8 لدى اهل البصرة خير آل
Müsemânın değıldir ism gayri
Başîret ehlinin budur maqâli
- وما ان جوهر ربيّ وجسم 9 ولا كلّ وبعض ذو اشتغال
Değıldir cevher ü cism ü 'araz Hakk
Değıldir ba'z ü küll yok iştimâli
- وفي الاذهان حق كون جزء 10 بلا وصف التجزى يا ابن خال
Tecezzîsiz bulunur cevher-i ferd
Budur haq, lâğvdür hâşmin cidâli
- وما القرآن مخلوقاً تعالى 11 كلام الربّ عن جنس المقال
Dime Qur'âna maḥlûk etme nisbet
Kalan aḳvâle ol 'âlî maqâli
- ورب العرش فوق العرش لكن 12 بلا وصف التمكن واتصال
Ve Rabbü 'l-'Arş fevka 'l-'Arş diriz
Velâkin yok mekâna ittişâli
- وما التشبيه للرحمن وجهاً 13 فسن عن ذاك اصناف الاهالى
Nazîr ü şibh ü neddi yok Hudânın
Sakın teşbîhden ol bi-mişâli
- ولا يعضى على الديان وقت 14 واحوال وازمان بحال
Zemân ile zemin Hallâkımnın yok
Bilin mâzi vü istikbâl ü hâli
- ومستنقن الهى عن نساء 15 واولاد اناث او رجال
Hudânın yok nisâ vü vâlideyni
Hem evlâdın inâsı vü ricâli
- كذا عن كل ذى عون ونصر 16 تفرّد ذو الجلال والمعالى
Hudânın hâceti yokdur naşîre
'Îânet istemez yok ittikâli
- يميت الخلق قهراً ثم يمحي 17 فيجزيمهم على وفق الحصال
Îmâte eyler eḫyâyı cemî'an
Yine ihyâ edüp eyler suâli
- لاهل الخير جنات و نعيم 18 ولا لكفار ادراك النكال
Cihanda müslimûn ni'metde, küffâr
Dereklerde eder derk-i nekâli
- ولا يفنى الجحيم ولا الجنان 19 وما اهلها اهل الانتال
Fenâ bulmaz ebed Cennet Cehennem
Hem olmaz ehlinin hiç intikâli
- يراه المؤمنون بغير كيف 20 وادراك وضرب من مثال
Görürler mü'minûn Allâh'ı bî-keyf
Velî idrâk olunmaz yok mişâli
- فينسون النعم اذا رأوه 21 فيا خسران اهل الاعتزال
Görenler, Cenneti eyler ferâmûş
Görün ḫusrân-i ehl-i i'tizâli

- وما ان فعل اصليح ذواقتراض 22 على الهادى المقدس ذى التعالى
Değildir Vâcibe işlâh vâcib
Nice isterse halk eyler fi'âli
- وفرض لازم تصديق رسل 23 واملأك كرام بالتوالى
Bize farz oldu tasdîq-i melâik
Rüsülde daği yok kizb ihtimâli
- وختم الرسل بالصدر المعلى 24 نبى هاشمى ذى جمال
Nebiyî-i Hâşimî Hatmu 'r-Rüstüldür
Daği mişbâhdır nûr-i cemâli
- امام الانبياء بلا اختلاف 25 وتاج الاصفياء بلا اختلال
İmâm-i enbiyâ ser-tâc-i 'âlem
Cihanda ol giderdi ihtilâli
- وباق شرعه فى كل وقت 26 الى يوم القيامة وارتحال
Îlâ-yevmi 'l-Kiyâme şer'î bâkî
Anın dîninden olmaz dehr hâlî
- وحق امر معراج وصدق 27 فقيه نص اخبار عوال
Muhaqqak şidkdir İsrâ vü Mi'râc
Var anda naşş-i aḥbâr-i 'avâlî
- وان الانبياء لنى امان 28 على العصيان عمداً وانزال
Cemî'-i enbiyâ ma'sûmlardır
Ma'âşî 'amdi yok hem in'izâlî
- وما كانت نبياً قط اثنى 29 ولاعبد وشخص ذواقتمال
Müennes yâ muḥanneş yâ memâlîk
Nübüvvet mülkine olmadı vâlî
- وذو القرنين لم يعرف نبياً 30 كذا اللقمان فاحذر عن جدال
Değil Luqmân u Zü 'l-Karneyn ma'rûf
Nübüvvetle, sakın etme cidâlî
- وعيسى سوف يأتى ثم يتوى 31 لدجال شقى ذى خبال
İncer 'İsâ semâdan şer'imizle
Şakî Deccâle komaz ol mecâlî
- كرامات الولى بدار دنيا 32 لها كون فهم اهل النوال
Kerâmet evliyâyâ mevhibetdir
Hudâ anlara verir bu nevâlî
- ولم يفضل ولى قط دهرأ 33 نبياً او رسولاً فى احتمال
Velî hergiz Nebîden afdal olmaz
Resûle râciḥ olmaz intiḥâlî
- والصديق رجحان جلى 34 على الاصحاب من غير احتمال
Ebû-Bekr afdal-i aşhâbdır bil
Gönülde kalmasın şekk ihtimâli
- وللغاروق رجحان وفضل 35 على عثمان ذى النورين عال
'Umer Fârûk-i Ḥaḥdir kadri oldu
Anın 'Uşmân-i Zi-'n-Nûreyne 'âlî

- و ذوالنورین حقاً كان خيراً 36 من الكرار في صف القتال
Yine 'Uşman mufaddaldir 'Alîden
Ki eyler münhezim şaff-i kîţâlî
- والكرار فضل بعد هذا 37 على الاصحاب طراً لا تبال
Kalan aşhâbdan afdal 'Alîdir
Bu tertîb üzre söyle, lâ-tubâli!
- والصديقة الرجحان فاعلم 38 على الزهراء في بعض الحلال
Peyem-ber duşteri Zehrâdan efzûn
Denir Şiddîkanin ba'zî hişâlî
- ولم يامن يزيداً بعد موت 39 سوى المكثاري في الاغراء غال
Yezîde ba'de mevtin la'net etmez
Meğer ol kim ola iğrâda gâlî
- وما المقتول مقطوعاً عليه 40 بلا ريب ايا اهل المقال
Ecel kaç' eylemez kaçîl bi-lâ-şekk
Haķîkat ehlinin budur maķâlî
- وايمان المقلد ذو اعتبار 41 لانواع الدلائل كالنصال
Kaḫûl-i Haķdir îmân-i muķallid
Delâil var buna nâfiz nişâlî
- وما عذر لذي عقل بمجهول 42 بخلاق الاسافل والاعالى
Değildir cehl ile ma'zûn 'âķil
Eğer çömezse gafletden 'iķâlî
- وما ايمان شخص حال بأس 43 بمقبول لنقد الامثال
Değil îmân-i be's elbette maķbûl
Çü yok îmanda emre imtişâlî
- وما افعال خير في حساب 44 من الايمان مفروض الوصال
Değil a'mâl-i ḫayr îmanda dâḫil
Eğerçi farz ise anın vişâlî
- ولا يقضى بكفر ارتداد 45 بهمه او بقتل واختزال
Denilmez kâfir ü mürtedd ana kim
Zinâsı var ya kaçîl ü ihtizâlî
- ومن ينو ارتداداً بعد دهر 46 بصر عن دين حق اذا انسلال
O kim âtîde eyler küfre niyyet
O dem dîninden eyler insilâlî
- ولفظ الكفر من غير اعتقاد 47 بطوع رد دين باغتفال
O kim cehl ile tav'an söyleye küfr
Olur din reddi anın iğtifâlî
- ولا يحكم بكفر حال سكر 48 بما يهذى ويلغو بارتجال
Olunmaz mest-i bî-temyîz ikfâr
Sayılır lâğve anın irticâlî
- وما المدموم مرثياً وشيثاً 49 لنقه لاح في يمن الهلال
Değildir şey'ü mer'î emr-i ma'dûm
Görür mi bedr kimse nev hilâlî
- وغيران المكون لا كشيء 50 مع التكوين خذه لا كتحال

- Mükevven gayr-i tekvindir değil 'ayn
Bununla 'aynüne et ikti'hâlî
- 51 ودنيانا حديث والهيولى
عريم الكون فاسمع باجندال
Muqarrerdir hüdûg-i mâ-siva 'Ilâh
Heyûlâ yokdur etme geç hayâlî
- 52 وان السحت رزق مثل حل
وان يكره مقال كل قال
Halâl ile harâme biz deriz rizk
Kâbûl etmezse ger bu kıli kâlî
- 53 وفي الاجداث عن توحيد ربي
سبيلي كل شخص بالسؤال
Maqâbirdi bi-emri 'Ilâh melekler
Ederler dîn-i medfundan suâlî
- 54 وللکفار والنفاق بعضاً
عذاب القبر من سوء الفعالم
Kamu küffâra ba'z-i chl-i fişka
'Azâb-i kabr olur yavuz fi 'âlî
- 55 حساب الناس بعدالموت حق
فكونوا بالتحرز عن وبال
Hisâbu 'n-nâs ba'de 'l-ba'ş haqdir
Sakin kesb etme esbâb-ı vebâlî
- 56 وبعطى الكتب بعضاً نحو معنى
وبعضاً نحو ظهر والشمال
Kütüb vermekde bed' olur kiminin
Yemîni, kiminin zâhr ü şimâli
- 57 وحق وزن اعمال وجرى
على متن الصراط بلا اهتبال
'Ameller vezni haqdir hem Şirâtı
Geçer mü'minler olmaz ihtibâlî
- 58 وللجنات والنيران كون
عليها من احوال خوال
Bu gün mevcûddur Cennât u Nîrân
Geçüpdür andan ahvâl-i havâlî
- 59 دخول الناس في الجنات فضل
من الرحمن يا اهل المسالى
Duğûl-i nâs Cennâta keremdir
O Rağmandan cyâ ehl-i ma'âlî
- 60 وذوالايمان لايتقى مقيماً
بشوم الذنب في دار اشتمال
Muqim olmaz 'azâb içinde mü'min
Günehle görse dâi-i işti'âlî
- 61 ومرجو شفاعه اهل خير
لاصحاب الكباير كالجبال
Şefâ'atle bi-izni 'Ilâh olur mağv
Kebâir kılrsa pür deşt ü cibâlî
- 62 وللدعوات تأثير بليغ
وقد ينفيه اصحاب الضلال
Du'ânın vâri te'sîr-i belîği
Anı nefy eyler ol kim vâri dalâlî
- 63 لقد البست للتوحيد نظماً
بديع الشكل كالسحر الحلال
Geyürdüm nazm ile tevhi'de bir don
Gören görür anı sihr-i halâlî
- 64 يسلى القلب كالبشرى بروح
وبحي الروح كالماء الزلال

Verir selvet beşâret gibi kalbe Eder ihyâ-yi rûh âb-i zülâli		
تنالوا جنس اصناف المنال	65	فخوضوا فيه حفظاً واعتقاداً
Pes am i 'tişkâd ile edin hîfz Bulasız tâ ki aşnâf-i menâli		
بذكر الخير في حال ابتهاج	66	وكونوا عون هذا العبد دهرأ
Bu 'abdi zîkr-i hayr ile edin yâd Du 'âda eyledikte ibtihâli		
ولعل الله يعفوه بفضل	67	ويعطيه السعادة في المآل
Ola kim 'afv ede Mevlâ günâhın Ola mahtûm sa 'd ile me'ali		
والحق ادعوكل وقت	68	لمن بالخير يوماً قد دعا لي
Benim her dem du 'â-yi hayrim alur O kim bir gün baña ola du 'âli		

BAZI AÇIKLAYICI NOTLAR

1. beyt — Tevhîd: Lûgatte, "bir şeyin bir olduğuna hükmetme, onu bir diye bilme"dir; hakikat ehlinin istulâhında, "Zât-i İlâhî'yi, fehimlerde tasavvur, vehim ve zihinlerde tahayyül olunan her şeyden tecrîd etme"dir. Başka bir bakımdan Tevhîd: "1—Allâh'ı rübûbiyyetle tanıma, 2—vahdâniyyetle ikrâr etme, 3— O'ndan benzerleri ve benzerliği tamamiyle nefycyeleme" olmak üzere üç türdür.

(Ta.)

Radyo'daki dînî-ahlâkî konuşmalarımızın birinde Tevhîd'i: "Hakk'ı birleme, halk'ı birleştirme" diye izah etmiştik.

2. beyt — İlâh: Ma'bûd.

Halk: Mâ-sîva'llâh.

Evsâf-i kemâl ile mevsûf olmak: Eksilme ve zevâl bulma sıfatlarından münezzeh olmaktır. Evsâf-i kemâliyyeden mürâd, Cenâb-ı Hakk'ın zâtî, ef'âlî, sübûtî ve selbî nu'ût-i celâliyye ve sıfât-i cemâliyyesidir.

Halk (Yaratma): Mâtürîdiyye'ye nazaran, Eş'arîler hilâfına, sıfât-ı ef'âldendir. Mâtürîdiyye: "فانه تعالى كان خالفاً قبل ان يخلق الخلق" = O yüceler yücesi (Allâh), halk'ı halk etmeden evvel de Hâlik idi." der. Halk (Yaratma) mefhûmu için Bkz. Safvet Kemâlüddîn Yetkin, *Kelâmdan Tasavvufa*, İlâhiyat Fakültesi Mecmûası, 1953, sayı IV, s. 13 v.d.

4. beyt — "الخبر كله بيديك والشر ليس اليك" = Hayr, bütünüyle yed-i kudretinde; şerr, sana karşı değil, yâ Rabbî!" (*Hadîs*)

Kabîh: Şerrin sıfat-i kâşifesidir.

Mu'hâl: 1— «ما كان بعيداً عن الصواب عند أولى الالباب كالكتف والمصيبة» ; 2— «غير المرضي»
(AŞ.)
من الافعال

5. beyt — Sivâhu'daki zamîr, Zât'a râci'dir. Zamîrin muzmer oluşu, "murâ'âten li-'l-edeb ve tenzihen li-'r-Rabb"dir. (AŞ.) Mütercim de bu nükteyi tercemede nazar-ı itibâra almıştır.

6. beyt — Zevâl: 'Adem ve fenâ (fânî olma).
7. beyt — eş-Şey': ما يجز منه —kendinden haber verilen.
Cehmiyye, Allâh'a şey' denilemeyeceğine kâildir.
Cihât-i sitt—Altı yön: Fevķ — Üst
Taht — Alt
Yemîn — Sağ
Yesâr — Sol
Emâm — Ön
Half — Arka.
- Müşebbihe ve Kerâmiyye, Cenâb-i Hakk'a yön isnâd ederler.
8. beyt — بصيرة: Eşyâyı idrâke yarıyan kalb nûru.
İsm'in, müsemmâ'nin gayri olmaması mes'elesini, Tefsîr'inin mukaddimesinde Beyzâvî; Mağşadü'l-Esnâ fi-şerhi Esmâ'i'l-Husnâ'sında Gazzâlî, etraflıca izah etmiş bulunmaktadırlar.
9. beyt — Eskiler, Cevher'i: «الجزء المتجز الذي لا يتجزى»; Cism'i: «هو المتجز المركب من جزئين»
«اسم لجزء يتركب السكل منه ومن غيره» diye tarif ederler.
(AŞ.)
10. beyt — Hakk: "sâbit" mânâsındadır.
(=خال) : Ey dayı (=dayım) oğlu, denmesi okuyucuya yakınlık ifade etmek içindir.
11. beyt — İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e biri, "şarap içenin ardında namaz kılayım mı?" demiş, "Kur'ân mahlûktur, diyenin ardında namaz kılmam" cevabını vermiş.
(AŞ.)
12. beyt — Rabbü'l-'Arş: "Hâliķu'l-'Aış, mâlikü'l-'Arş" takdîrindedir. İzâfet, Rabbü'l-Beyt terkibinde olduğu gibi şereflendirme gayesiyledir.
«الرحمن على العرش استوى» âyet-i kerîmesi (XX. Tâhâ sûresi, 5. âyet) münâsebetiyle İmâm-i Mâlik, "istivâ' malûm, nasıl olduğu mechûldür." demiş. Burada Kerâmiyye, Cehmiyye, Mücessime reddedilmektedir.
13. beyt — "Ahâlî"den murâd, sünnet-i nebeviyyeye sâlik ve cemâat-i ictihâdiyyeye dâhil olan zümredir.
Râhmân, Allâh'a muhtaşş bir sıfat ismidir; Allâh kelimesi gibi, gayr için izâfetsiz istimâl olunmaz.
14. beyt — Deyyân: Dîn'den me'hûzdur. Buĥârî'nin «ولاشفع الشفاعة عنده الا من اذن له»
âyetine (XX. Tâhâ sûresi 109. âyet) müteallik bâbda izâhına nazaran Esmâ-yi ilâhiyedendir.
Vaķt ve zamân, hemen hemen müterâdif ise de nâzım, birincisinde mu'ayyenlik, ikincisinde gayr-i mu'ayyenlik kasdetmiştir.
15. beyt — Bu beyt: Hz. Meryem'e zevcelik, Hz. 'İsâ'a oğulluk izâfe ve isnâd eden Naşârâ'yı; Melâikeye Allâh'ın kızları diyen Mekke müşriklerini reddeder. AŞ. birinci mısra, «وقل ربى المزة عن نساء» şeklinde olsaydı, daha musîb olurdu, demektedir.
17. beyt — İmâte: İcâbât-i celâliyyeden,
İhyâ: tecelliyyât-ı cemâliyyededir.
Bazı nüshalarda «قهرًا» yerine «طراً» kelimesi görülmüştür.
«يعينهم جميعاً عند النفخة الاولى ثم يحييهم جميعاً عند النفخة الثانية وما بينهما اربعون يوماً فينذون يقول الله تعالى لمن الملك اليوم فلا يجيبه احد فيجيب بذاته تعالى بقوله لله الواحد القهار»

- Bu beytte, ba‘şe, haşre, neşre, cezâya delâlet vardır. (AŞ.)
 “على طريق الاجمال بغير ظلم = على وفق الحصال” (AŞ).
18. beyt — ادراك kelimesini idrâk veya edrâk okumak mümkündür. Hoca merhûm, ikincisini tercîh etmiştir. ادراك — Edrâk: ان المناقبين في الدرك الاسفل «از المناقبين في الدرك الاسفل» — درك — âyet-i kerîmesinde (IV. Nisâ’ sûresi, 144. âyet) geçen — derek kelimesinin cem’idir.
19. beyt — Bazı nüshalarda 2. mısra’da “وما اهلوا اهل انتقال” sûretindedir.
20. beyt — Hazret-i Peygamber, «الذين احسنوا الحسنى وزيادة» âyet-i kerîmesindeki (X. Yûnus sûresi, 26. âyet) الحسنى yı Cennetle, زيادة yı rû‘yet-i ilâhiyye ile tefsîr buyurmuştur.
21. beyt — Mu‘tezile, “انه يرى ولا يرى — İnnehu yerâ ve lâ-yürâ: Allâh görür, görülmez” der.
 Ehl-i sünnet, onlar için “ولو دخلوا الجنة يكونون محروماً من الرؤية الجلالية — Cennet’e girseler bile rû‘yet-i celâliyyeden mahrûm olurlar.” demişlerdir.
23. beyt — Resûl kelimesi beyte, mutlak mânâsiyle alınmıştır. Yoksa, Resûlü tasdik edip Nebiyyi tasdik etmemek vârid değildir.
 Melek: Cism-i lâtif-i nûrânîdir. Ne, Vâridât sâhibinin zu‘mettiği gibi, kuvâ-yi unsuriyye ve felekiyyedir; ne de ba‘zı mutasavvifenin kâil olduğu gibi, mücerred kudret ve kuvvet-i ilâhiyyedir. Meleklerle îmân: şurût-i îmâniyye, kuyûd-i ikâniyye, ‘uhûd-i irfâniyye, nusûs-i Kur‘âniyye cümlesindedir. Münkirlere izhâr-i delâil zımında te‘vîl yoluyla berâhîn-i ‘akliyye serdi, rûhun başderdidir. Melek, mahz-i kudret ve kuvvet addedilemez. Kudret-i hakikiyye ve kuvvet-i hakkiyye Kâdir-i muktedir ve Kavîyy-i ‘Azîz’e muzâftır. Onun ne ‘aynidir, ne gayridir. Halbuki melek, O’nun ‘ayni değildir, ancak ve ancak gayridir. Gayre ‘ayniyyet izâfesi ise şirktir, yani, ebedî çirktir. Sûretü ‘l-Kâdr’de “ينزل الملكة” buyuruluyor. Bu, Melâike’nin seyyâliyyet-i gaybiyye, cevvaliyyet-i sıriyye ile emr-i inzâl’i yerine getirdiğine, fi‘l-i tenezzül’ü ifâ ettiğine delîldir. İnzâl ve tenezzül, harekî bir mâhiyyet arzeder. Müeyyidi, Sûretü ‘n-Nahl’deki “ينزل الملكة” dir (2. âyet); Sûretü ‘l-Enbiyâ’da melekler için “عباد مكرمون” deniliyor. (26. âyet) ‘İbâda, mecâzen olsa dahi kuvvet, kudret denemez. Bakara (30, 31.), A‘râf (11.) Sûrelerinde melâike, hitâb-i ilâhiye muhâtab oluyorlar. Kudret-i rebbâniyye’nin, muhâtab-i Kâdir-i Kayyûm olması vârid değildir. İsrâ’ (61.), Tâhâ (116) Şâd (71.) Sûreleri bunu teyîd ediyor. En‘âm Sûresinde (60.) melâike “hafaze” sûretinde tavsîf buyuruluyor. Kâf Sûresindeki “عن اليمين وعن الشمال قعيد” (17. âyeti gayet vâzıhtır. Âl-i ‘İmrân Sûresinin, Bedr gazâsında üçbin meleğin imdâda geldiği yolundaki şahâdeti malûm. (123, 124.) Sûretü ‘l-Fâfir (1.)de melâike-i kirâm “اولى اجنحة مثنى وثلاث ورباع — ikişer, üçer, dörder kanadlı” diye anlatılıyor. Bütün bunlar, kâfî ve vâfî delîldir. (Bir zâta verilen notlardan) Bazı nüshalarda بالتوالى yerine بالتوالى var. 32. beytte نوال geçtiğine göre بالتوالى olmalı.
24. beyt — Sadr: bir şeyin evveli mânâsına da gelir. Bu tabîrle, Hz. Peygamber’in, resûllerin şuhûden âhiri olduğu gibi, vücûden de evveli olduğuna îmâ edilmiştir. Zâten, “كنت نبياً وأدم بين الماء والطين” — Âdem, henüz su ile balçık arasında iken, ben Nebiyy idim” hadîsi de bunu müeyyiddir.

Hazret-i Peygamber için, Zû-cemâl denilmesi, “وما ارسلناك الا رحمةً للعالمين” âyet-i kerimesi (XXI. Enbiya’ sûresi, 107. âyet) delâletiyle “بى الرحمة” olmasındandır.

“ختم الرسل” tabîri, “ولكن رسول الله وخاتم النبيين” âyetiyle (XXXIII. Aḫzâb sûresi, 40. âyet) “وختم بى النبوة” ve “لا بى بعدى” hadîslerine işârettir.

25. beyt — “امام الانبياء” tâbirinde Hazret-i Peygamber’in Mi’râc gecesinde Mes-cid-i Akşâ’da veya semâda ervâh-i enbiyâya imâmet ettiğine, yahud ukbâda enbiyâya takaddüm eyliyeceğine işâret vardır.

“اصفياء: Evliyâdan başka, şühedâ, erbâb-i takvâ, gerçek ulemâ ve ‘urefâyâ da şâmilidir.

26. beyt — İslâm inancına göre Dîn-i Ahmedî, nâsihtir, Kıyâm’a kadar gayr-i men-sûhtur. “Fî-küllî vaḫtîn” kaydinde, neşî inkâr eden Cehmiyyeye cevâb vardır.

Mi’râc: Ḥaḫîḫat-i Ahmediyye’nin mâddeden ma’nâyâ taşması, zemân ve mekân sınırını aşmasıdır, denilebilir.

28. beyt — Cumhûr, enbiyânın yalnız ‘amden değil, sehven de ‘isyândan emânde olduğuna kâildir. (Ebû-İshâḫ, Şehristânî, Kâzî ‘İyâz, Sübkî). “el-Enbiyâ’u ma’sûmûn^a va’l-evliyâ’u maḫfûzûn” denmiştir. Bu itibarla enbiyâ kayd-i in’izâlden berî, evliyâ ise selb-i velâyetten gayr-i emîndir.

29. beyt — Sa’dü’-d-Dîn Efendi, “zu’fti’âl”i: “muḫanneṣ” diye terceme etmiş. İfti’al’e: sihr, kizb mânâsı verenler de var. (AŞ.)

33. beyt — Bkz. Kemâl Edîb Kürkcüoğlu, *Tasavvufa dâir*, İlähiyat Fakültesi Mecmûası, sayı IV, 1953, s. 36.

37. beyt — لا تقال yerine لا تقال (= لا تكبر) : böbürlenme!

39. beyt — Bazı metinlerde ولم نعلم

40. beyt — *MT*’de 2. mısra’ الضلال اصحاب الضلال şeklinde dir.

41. beyt — Mâtürîdiyye’nin, mukallidin îmânına i’tibâr etme husûsunda gösterdiği müsâmehâ, dînde yüsr ifâde eder. (Bu mevzûda hazırladığımız bir yazı bitmek üzeredir) Taklîd, burada taḫḫîḫ’in zıddı olmakla beraber, ihlâs-i tâmin ve teslîmiyyet-i kâmile ile müterâfik bulunmak lâzımdır.

42. beyt — Meleklerle şehvetsiz ‘aḫl; behîmelere ‘aḫsız şehvet; Âdemoğullarına da hem ‘aḫl, hem şehvet verildi. Şehveti ‘aḫlına galebe eden behîmiyyete; ‘aḫlı şehvetine üst gelen de melekiyyete yaklaştı. (AŞ.)

Vahdâniyyet-i ilâhiyyeye delâlet eden âyât-i rabbâniyye üçtür: 1) Âyât-i Kur’âniyye, 2) Âyât-i enfüsiyye, 3) Âyât-i âfâkiyye.

43. beyt — Ḥâl-i be’s; hayâtтан ye’s hâlidir ki sekerât ânıdır.

44. beyt — Bazı muḫaḫḫîḫîn, ef’âl-i hayrin îmân-i kâmile dâhil olduğuna kâildir.

45. beyt — İhtizâl: Gayrin mâlini alma veya çalma.

47. beyt — Bâ’-i cârre: “tav”de ma’iyyet, “iḡtîfâl”de sebebiyyet içindir.

48. beyt — “السكران هو الذى لا يعرف الرجل من المرأة عند ابى حنيفة” — Ebû-Ḥanîfe’ye göre sarhoş, erkeği kadından ayırd edemeyecek derecede içmiş olandır. (AŞ.)

49. beyt — Fîḫh: fehîm; Faḫîh: fehîm.

52. beyt — Maḫâl: ḫavî veya maḫûl.

Ḫâlîn: Buḡz ve adâvet eden.

53. beyt — Şehîdlerin, tâ’ûna, koleraya uğrıyanların kabirde suâlden istisnâ edileceklerine dâir bazı hadîşler vardır.

54. beyt — Bazı metinlerde, مفضاً yerine مفضاً ise de bizce yanlıştır. Fi‘âl şerr için; Fe‘âl hayr için kullanılır.
57. beyt — İhtibâl: yalan, dolan.
58. beyt — Ahvâl: hâl veya havl’in cem‘idir.
59. beyt — Bazı nüshalarda المالی yerine الاهالی denmiştir. Hoca merhumun tercemesinde bu beyt yoktur. Nazmını biz ilâve ettik.
60. beyt — الاشتغال kelimesi yerine bazı nüshalarda الاشتغال denilmiştir. Havâlî: hâlî veya hâliye’nin cem‘idir.
64. beyt — Rûhu mevt-i cehlîden diriltlen ‘ilm’dir. (AŞ.)

* * *

Kasîde, vezn i ‘tibâriyle Baḥr-i Vâfir’den dir. Ma‘lûmdur ki bu Baḥr’in vezni, 1. ve 2. mısra‘larda üçerden cem‘an her beytte 6 şar Müfâ‘aletün (. . . -)den terek-küb eder. Lâkin, esâsen Türk, Fars, ve Urdu nazmlarında bulunmıyan bu şekl, ‘Arabcada da tâm olarak kullanılmaz. Kaṭf (İstilâhtır; erbâbınca ma‘lûmdur) yo-liyle

Müfâ‘aletün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülün
 Müfâ‘aletün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülü
 (. . . -/. . . -/. - -)
 (. . . -/. . . -/. - -)

şeklini alır¹⁷. ‘Arûz ve zarblerindeki değişiklikler dolayısıyla Kasîdenin mısra‘larının çoğu “Mefâ‘ilün/Mefâ‘ilün/Fa‘ülün=Fa‘ülü (. - -/. - -/. - = . - .)” veznine in-kilâb etmiştir. Bu vezn, bölümlerinde hiç bir tahavvüle uğramaksızın Türkçe, Farsça ve Urduca şiirlerde de kullanılır. Bununla berâber :

III. beytin 1. ve 2.; VIII., X., XII. beytlerin 2.; XIX., XX., XXI. beytlerin 1.; XXII., XXV. beytlerin 1. ve 2.; XXVI. beytin 2.; XXVIII., XXXII. beytlerin 1.; XLI. beytin 1. ve 2.; XLII. beytin 2.; L. beytin 1.; LV., LVII. beytlerin 2.; LXI. beytin 1. ve 2.; LXVII. beytin 2. mısra‘larında vezn Mefâ‘ilün/Müfâ‘aletün/Fa‘ülün (. - - -/. - . . -/. - -); XVI. beytin 2.; XLVIII. ve LXII beytlerin 1. mısra‘alarında da Müfâ‘aletün/Mefâ‘ilün/Fa‘ülün (. . . -/. - - -/. - -) şeklindedir. Maamâfih. Kasîdemizde vezn zarûretiyle ba‘zı i‘râb fedâkârlıklarında da bulunulmuştur: VIII. beytin 1. mısra‘ında “ke‘l-eşyâ” — كالا شياء” kelimesinde “eşyâ — اشياء”nın¹⁸; XIX. beytin 2. mısra‘ında “ehl—اهل”in başlarındaki hemzelerin hemze-i vasl olması gibi.

* * *

Tedkîkinden anlaşılacağı ve yukarıda da kaydedilmiş bulunduğu vechile işbu *Lâmîyye-i Kelâmîyye*, İslâm âleminde münteşir bulunan Mâtürîdiyye ‘aķâ’idini câmi‘dir. Bu ‘Aķâ’id, ‘Umer b. Muḥammedi’n-Nesefî’nin, müteaddid şerhleri, terceme-leri bulunan *el-‘Aķâ’idü’n-Nesefîyye*’sinde de cem‘ olunmuştur. Mevzû’un, genç oku-yucular tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için mezkûr eserin muhtevâsını aşığında telhîs etmeyi fâideli ve lüzûmlu gördük¹⁹ :

“Ḥaķķ ehli, Sofestâiyye zümresinin ‘aksine olarak, “Eşşânın ḥaķâyiki sâbittir; değişmez” dedi.

- Halk için ‘ilm vâsıtaları (esbâbı) üçtür:
 Esen ḥâsseler (Ḥavâss-i Selîme),

¹⁷ Ed.

¹⁸ Pek çok yazma ve basma nüshalarda böyle ise de AŞ de, bu kelimenin bazı nüshalarda “كاشياء — ke-eşyâ’s” veya “كشيء — ke-şey’in” sûretinde görüldüğü kaydedilmektedir.

¹⁹ Bkz. Not. 9.

Doğru haber (Haber-i şâdik),

'Akl.

Hâsseler beştir :

İşitmek, görmek, koku almak, tadmak, dokunup yoklamak.

Bu hâsselerin herbiri, ne içinse onu yapar.

Haber iki nev'a ayrılır: Biri *Mütevâtir haber*'dir ki yalan üzerine uyuşmaları düşünlmiyen bir yığınım sözlerine dayanır; geçen zamanlarda gelip göçmüş meliklerle uzak ülkeleri bilmek gibi ki zarûrî 'ilmi gerektirir.

İkincisi mu'cize ile te'yîd edilmiş *Yalavaç* (Resûl) *haberi*'dir ki istidlâlî 'ilmi gerektirir. İstidlâlle sübût bulan 'ilm, yaqîn ve sübût husûlü husûsunda, zarûrî 'ilm gibidir. 'Akl'a gelince o da (esen hâsseler, doğru haber gibi), 'ilm vâsıtasıdır.

Her şeyin, kendi bölüntüsünden (cüz'ünden) daha büyük olduğunu bilmek gibi delilsiz sâbit olan 'ilm, zarûrî; istidlâl ile sübût bulan 'ilm ise iktisâbîdir. Hakk ehli katında ilhâm (kalbî sünûhât), bir şeyin sahîh tanınmasına sebep teşkil etmez.

Bütün bölüntüleriyle 'âlem, sonradan olmadır. O hâlde, 'âlem a'yân ve a'raz'dır. A'yân: zâtiyle kâim olan şeydir. Ya mürekkeb olur ki *cism*'dir; yahut cevher gibi gayri-mürekkeb olur ki, *bölünmez bölüntü* (cüz'-i lâ-yetecezzâ)dür.

A'raz: renkler, (kıvılda, durma; birleşme, ayrılma'dan ibâret) kevn'ler (ekvân), tadlar, kokular. . . gibi kendi zâtiyle kâim olmıyan, cisimlerde ve cevherlerde hudûs bulan şeydir.

'Âlemi ihdâş eden o Vâhid, Qadîm, Hayy, Qâdir, 'Alîm, Semî', Başîr, Şâ'î ve Mürîd olan Allâh, ne 'araz'dır, ne cism'dir, ne cevherdir, ne muşavverdir, ne ma'hdûddur, ne ma'dûddur, ne bölümlenendir, ne bölünendir, ne cism ile cevherden terreküb edendir, ne tükentiye uğrıyandır; mâhiyyetle, keyfiyyetle vasf olunmaz. Ne mekânda yerleşir; ne üzerine zamân aşar. Bir şey O'na benzemez; 'ilminden ve kudretinden dışarıda bir şey kalmaz.

Zâtiyle kâim ezeli sıfatları vardır ki ne özdür, ne özgedir. Bu sıfatlar: 'ilm'dir, hayâtır, kudret ve kuvvet'tir, sem'dir, başarı'dır, irâde ve meşîet'tir, fi'l'dir, yaratma'dır, rizk verme'dir, kelâm'dır. O, kelâmla mütekellimdir. Hakk'ın ezeli sıfatı olan kelâm, harf ve ses cinsinden değildir. Susmağa ve konuşmamağa mübâyındır. Allâh, o sıfatla mütekellimdir; emredici, nehyedici, ve haber vericidir. *Kur'an*, Allâh kelâmıdır; ma'hlûk değildir. O, mushaflarımızda yazılı, kalblerimizde saklıdır; dillerimizle okunmuş, içlerine hulûl etmeksizin kulaklarımızla dinlenmiştir.

Tevkîn, Allâh'ın ezeli sıfatıdır; Allâh'ın, 'âlemi ve var olma vaktinde, bölüntülerinden her birini var etmesidir. Tekvîn bize göre ²⁰ mükevven'in gayridir. . . .

Allâh'ı görmek, 'aqlen câiz, naql'ce vâcibdir. Mü'minlerin. Öte-dünyâda Allâh'ı görmeleşi gerektiğine dâir sem'î delîl vârid oldu. Allâh, mekânda olmaksızın, karışdan yönelmeksizin, ışıntı ulaşmaksızın; onunla, gören arasında bir mesâfe husûle gelmeksizin, görülür.

Allâh, kulların küfr ve îmân, tâ'at ve işyân cümlesinden olan fi'llerinin yaratıcısıdır. O fi'ller, Allâh'ın irâdesiyle, meşîetiyle, hükmiyle, kazâsiyle ve tækdîriyledir. Kulların, (yapmaları hâlinde) gevâb alacakları, 'azâb görecekleri birtakım ihtiyârî fi'leri vardır. İyi olanları Allâh'ın rizâsiyledir; çirkin olanları ise rizâsiyle değildir. Kulun güç yetirmesi fi'l ileidir; o da kudretin, kendisiyle fi'l husûle gelen hakîkatidir. Güç yetirme adı alması, 'uzuvların, âletlerin, vâsıtaların (sebeplerin) selîmliğine

²⁰ Mâtürîdiyye.

meşrûttur. Teklîfin sahilîliği bu güç yetmeye dayanır. Kula, kaldıramıyacağı şey teklîf olunmaz. İnsânın dövmesi 'akabinde dövülende husûle gelen ağrıma, kırması 'akabinde sırcada vukûa gelen kırılma ve buna benzer her şey Allâh'ın mahlûkudur. Ağrıma ve kırılma...nın yaratılmasında kulun sun'u yoktur. Öldürülen, kendi ece-liyle ölüdür. Ölü ile kâim olan ölüm, Allâh'ın mahlûkudur. Ecel, tektir. Başka çâre olmadığı takdirde harâmdan, açlık geçinciye kadar yemek halâldir. İster halâl olsun, ister harâm olsun, herkes kendi rızkını elde eder. İnsânın, başkasının rızkını yemesi tasavvur olunmaz. Allâh, istediğini dalâlete, istediğini hidâyete ulaştırır; olan, kula uygun düşendir. Bu, Allâh üzerine vâcib değildir. Ba'zı kâfirler ve ba'zi 'âmî mü'minler için kabir 'âzabı, kabirde tâ'at ehlinin ni'mete mazhariyeti, yine kabirde her ölüden suâl sorulması sem'î delillerle sâbittir. Ba's haktır. Vezn haktır. Şevâb ve günâhın yazılması haktır. Süâl haktır. Havz haktır. Şirât haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Cennet ve Cehennem, mevcûddurlar, bâkîdirler, fenâ bulmazlar; içindekiler de fenâ bulmazlar. Büyük günâh, mü'min kulu îmândan çıkarıp küfre sokmaz. Allâh, kendine şirk koşanı yarlıgamaz. İstedığinin şirkten başka suçunu yarlıgar. Harâmı halâl saymak kabîlinden olmadıkça küçük günâhı üzerine 'ikâb; büyük günâhtan 'afv, olabilir. Harâmı halâl saymak küfrdür. Resûllerin, Allâh'ın hayırlı kullarının büyük günâh işleyenler hakkında şefâ'at etmeleri sâbittir. Mü'minlerden, büyük günâh işleyenler, ebediyen Cehennemde kalmazlar. İmân, Allâh'tan geleni tasdik ve onu ikrârdan 'ibârettir. 'Ameller, hadd-i zâtında artıp eksilir; imân, ne artar, ne eksilir. İmân ve İslâm birdir. Kuldân tasdik ve ikrâr bulununca, onun ben şeksiz mü'minim, demesi doğrudur.

Gönengin (Sa'îd'in (kara-yazılı) şakî; kara-yazılının gönengin olduğu olur. Değiştirme (Tağyîr), gönenginliğe erdirmeye, kara-yazılılığa düşürmenin gayr'inde, gönenginlik ve kara-yazılılık üzerine cereyan eder; her ikisi (gönenginliğe erdirmeye, kara-yazılılığa düşürme)de Allâh'ın sıfatlarıdır. Allâh'ın zâtı ve sıfatları değişmez.

Resûl göndermede hikmet vardır. Allâh, şeksiz, insândan insâna elçiler yolladı; dîn ve dünya işlerinden muhtâc olduklarını insânlara açıkladı. Kendilerini, 'âdetleri bozucu mu'cizelerle te'yîd etti. Yalavaçların evveli Hz. Âdem, sonuncuları da Hz. Muhammed'dir. Her ikisine de selâm olsun! Ba'zı hadîşlerde sayıları rivâyet olundu. Yaraşık olan, adlandırmada sayıya bağlamamaktır. Şübhe yok ki Allâh, (Hazret-i Peygambere) "Onlardan, sana kıssalarını anlattığımız ve kıssalarını anlatmadığımız zâtlar vardır" buyurdu. Onlardan olmıyanları onlara katma, onlardan olanları onlardan saymama mülâhazasıyla sayı söylemede güven yoktur. Hepsî Allâh'tan haber getirip emir tebliğ ediciler, doğru söyleyip öğüt ve ricilerdir. Yalavaçların efdali Hazret-i Muhammed'dir. Melekler, Allâh'ın, emriyle iş görücü kullarıdır. Ne erkek, ne dişi diye vasfolunmazlar. Allâh'ın, peygamberlerine indirdiği, içlerinde kendi emrini, nehyini, va'dini belirttiği kitâbları vardır.

Hazret-i Peygamber'in, uyanıklık hâlinde kendi karaltısıyla göğe, sonra da Allâh'ın dilediği yücelikler âlemine ağması (mi'râc'ı) haktır.

Evlîyânın kerâmetleri haktır. Az müddette uzak mesâfenin kat' olunması; hâcet hâlinde, yiyecek, içecek ve giyecek şeylerin belirmesi; su üzerinde ve havâde yürünmesi; taşın, ağacın söz söylemesi; yahud daha başka şeylerin vukû' bulması cümlesinden kerâmetler, 'âdeti bozma yoluyla zühûra gelir. Velînin gösterdiği kerâmet, imân ettiği resûlün mu'cizesidir. Diyânetinde muhişk olmadıkça velî kerâmet gösteremez. Velînin diyâneti, kendi resûlünün risâletinin hakkolduğunu ikrârdır.

Yalavaçlardan sonra insânların afdali Ebû-Bekr'ini 's-Şiddîk, sonra 'Umer'e'l-Fârûk, sonra 'Usmân'e Zi'n-Nüreyn, sonra da 'Alî'dir. Kendilerinden Allâh râzî olsun! Halîfelikleri de bu tertîb üzere 30 yıldır. Bundan sonrası pâdşâhlık ve beğliktir. Müs-

lümânlara kendilerine müteâllik hükümleri tenfîz edecek, şer'î hadleri yerine getirecek, Cumu'â ve Bayram namazlarını kıldırarak (veya kıldırtacak), kullar arasında vuķu'â gelen münâza'aları kesecek, huķūka müteallik tamklakları kabûl edecek, velîleri olmıyan küçükleri evlendirecek, ganîmetleri üleştirecek bir öncü (imâm) lâzımdır. Gerekir ki imâm olan zât görünür ola; ne gizlenir, ne gözlenir olmıya. İmâm Kureyş'den olur, başkalarından olamaz ²¹. İmâmet, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına mahsûs ve münhasır olmaz ²². İmâmın, zamânı insânlarının efdali olması da lâzımgelmez. Ancak, ahkâmı yerine getirmeğe, İslâm dîninini hadlerini korumağa ve mazlûmun hakkını zâlimden almağa muktedir olmalıdır. Fâşık diye, zâlim diye 'azlolunmaz ²³.

Her tâ'at ve fücûr ehlinin ardında namaz câiz olur. Her tâ'at ve fücûr ehlinin cenâze namazını kılarız.

(Eshâbı, ancak hayr ile anarız. 'Aşere-i mübeşşere'nin (Hz. Hz. Ebû-Bekr, 'Umer, 'Usmân, 'Alî, 'Abdü'r Rahmân, Talha, Zübeyr, Sa'd, Sa'id Ebû.'Ubeyde'nin), sağlıklarında Cennetle müjdelendiklerini biliriz. Gerek yolcu olma, gerek bulunulan yerde kalma hâlinde çedik üzerine mesh olunur. Hurma şurası (sarhoşluk vermezse) harâm değildir.

Velî, yalavaçlar derecesine erişemez. Kul, kendinden emr ve nehyin artık düşeceği bir dereceye ulaşamaz. ²⁴

Naşşlar, dış ma'nâlarına göre tefsîr olunur. Bunlardan dönüp bâtınîlerin iddi'â ettikleri ma'nâlara yönelme ilhâddır, küfrdür. Naşşları redd, küfrdür. Ma'şiyeti hâlâl sayma küfrdür. Allâh'tan umut kesme küfrdür. Allâh'tan emân almış görünme küfrdür. Gaybden verdiği her haber dolayısıyla kâhini tasdîk etme küfrdür. Ma'dûm olan, bir şey değildir.

Dirilerin ölümler için du'â etmelerinde, sadaka vermelerinde, berikilere fâide vardır. Allâh, du'âlara icâbet eder; hâcetleri giderir. Deccâl'in, Dâbbetü 'l-Arz'ın zuhûru, Ye'cûc ve Me'cûc'un hurûcu, Güneşin batıdan tulû'u. . cümlesinden eşrât-i sâ'ate (kıyâmet 'âfâmetlerine) dâir Hazret-i Peygamber'in, verdiği haber hakır.

Müctehid ²⁵ olur ki yanılır, olur ki isâbet eder.

İnsânların peygamberi meleklerinkinden, meleklerinki de 'umûmiyyetle insânlardan, 'umûmiyyetle insânlarsa 'umûmiyyetle meleklerden üstündür.

Şalât ve selâm, Efendimiz Muhammed Muştafâ'ya, O'nun yakınlarına ve dostlarına!"

^{21,22} İmâmet'in Kureyş'e inhisâr ettirilmesi keyfiyetini, Benî-Hâşim'e ve Hazret-i 'Alî evlâdına tahsîs olunmamasından da anlaşılacağı vechile, 'Aķâid'in yazıldığı zamanın ve muhîtin siyasî icâblarıyla izâh etmek mümkündür. "ان اكرمكم عندالله اتقاكم" — İnne ekremeküm 'inde 'llâhi etķāküm" (XLIX. Hucurât sûresi, 13. (âyet) diyen, türlü türlü kavimlere kucak açan dinin ve bu cihan-şümûl dini tebliğ buyuran zâtın, devlet reisliği demek olan imâmeti, kendi kavmi olsa bile Kureyş'e tahsîs etmiyeceği ve imâmet asırlardan beri Kureyş'den olmıyanlarda bulunduğuna nazaran vâkıâtın "Nebiy-i sâdik"ı aslâ tekzîb eylemiyeceği şüphesizdir.

²³ İşte uzak mâzîde İslâm âlemini perişân eden âmillerden biri!

²⁴ "واعبد ربك حتى يأتيك اليقين" — Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!" (XV. Hicr sûresi, 99.) âyetindeki "yakîn"i birçok müfessirler ölümle izâh ederler. Nitekim âyetin muhâtab-ı aslısı, ölünceye kadar ibâdetten, 'abdiyyetten, 'ubûdiyyetten fâriğ olmamıştır. Erbâb-i te'vîlden bazılarının bu bâbdaki kavilleri 'aķlen ve naķlen muteber değildir.

²⁵ Müctehid: "Bir hük-m-i şer'î-i zannîye ulaşma hususunda mâddî ve ma'nevî olanca gücünü bezleden fikh ehli" ne derler. " (صواب) Şavâba delâlet eden emmâre ile savâbı taleb eden" diye de tarif olunabilir. Gazzâlî ve Âmidî, ictihâdın tarafinde fakîh kaydını zikretmezler. Bu hususta derli toplu malûmâtı İzmîrli İsmail Hakkı Bey merhûmun 'İlm-i Hilâf' adlı eserinde bulmak mümkündür. İstanbul H. 1330şM. 1912, c. I, ks. I, s. 216 vdd.

Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye imâmlarının karşılıklı ihtilâfa düştükleri başlıca 'Aķâid meseleleri şunlardır :

1. Zât-Vücûd :
 - M — Zât, vücûdün 'aynidir.
 - E — Zât, vücûdü muktazîdir.
2. Vücûb :
 - M — 'Ademî, i'tibârî olmadığı gibi zâta munzam da değildir.
 - E — Bir emr-i i'tibârîdir; hâricde vücûdü yoktur.
3. Vücûd :
 - M — Vâcibü'l-Vücûd'un zâtına munzam değildir.
 - E — Munzamdır.
4. Bakâ :
 - M — Vücûd-i müstemirdir; vücûda munzam değildir. (Eş'ariyye meşâyihinden bazıları da bu kanâ'attedir.)
 - E — Vücûda munzam bir sıfat-i vücûdiyyedir.
5. Kudret :
 - M — Allâh'ın sıfat-i ezeliyesidir.
 - E — Ta'allûku ânında makdûrâta müessir bir sıfattır.
6. İrâde :
 - M — Rizâ ve mahabbeti gerektirmez.
 - E — Rizâ gibi mahabbet de irâde demektir.
7. Sem' ve Başar :
 - M — Sem' sıfatı işitilen; Başar sıfatı görülen bir şeyin mevcûdiyyetine mütevakıftır.
 - E — İşitilen olmasa da Sem', görülen olmasa da Başar sıfatları mevcûddur.
8. Kelâm :
 - M — Kır'ân-i Kerîm, kavî keyfiyeti olmaksızın Allâh kelâmıdır.
 - E — Kelâm-i ilâhî (vahdet-i şahsiyye veya vahdet-i nev'îyye ile) emr-i vâhiddir.
9. Kelâm-i nefsî :
 - M — İşitilmez.
 - E — İşitilebilir.
10. Tekvîn :
 - M — Allâh'ın ezeli sıfatıdır.
 - E — Değildir; bir emr-i i'tibârîdir.
11. Tekevvün-i eşyâ :
 - M — Eşyânın varlığı, "Kün!" emrine değil, tekvînlerine müte'allıktır.
 - E — Hâķķ'ın ezeli kelâmına müte'allıktır.
12. İsm (Ad) :
 - M — İsm, mefhûm olarak değil, hâric olarak müsemmânın 'aynidir.
 - E — İsm-in medlûlü, zâtın tâ kendisidir.
13. Kazâ ve kader :
 - M — Kader, her şeyin Hâķķ tarafından ezelen güzellik — çirkinlik, yararlık — yaramazlık yönünden sınırlanmasıdır. Kazâ ise ahkâmın inzimâmiyle fi'lden ibârettir.
 - E — Kazâ, bir tertîb-i hâşş üzere mevcûdâtın nizâmı için Allâh'ın gerekli ezeli irâdesidir. Kaderse o irâdenin vakt-i mahsûslarında eşyâya te'allûkünden ibârettir.
14. Müteşâbihât :

M — Allâh'a, aslı ma'fûm, vasfı mechûl el ve yüz isbâtı mümkündür. Vasfını idrâktan âciz olmak, aslı ibtâl etmeyi icâb ettirmez.

E — El ve yüz, zâhirî mânâlarından, ya'ni el kudretten, yüz vücûddan, göz basardan, istivâ istilâdan, iki el kudret ve nüzûlden, ihsân ve 'atâdan' mecâzdir.

15. Tevfîk :

M — Teysîr ve nusretten ibârettir.

E — Tâ'at için kudret hâşketmedir.

16. Mâ-lâ-yu'âk teklîf :

M — Allâh'tan gelmez.

E — Câizdir.

17. Ef'âl-i ilâhiyyenin hikmeti :

M — Ef'âl-i ilâhiyyeye lüzûm yoluyla bir hikmet terettüb eder.

E — Bu hikmet lüzûma değil, cevâza mübtenîdir.

18. Hikmet sıfat-i ezeliyye midir? :

M — İtkân ve ihkâm-i 'amel ma'nâsında hikmet, Allâh'ın ezeli sıfatıdır.

E — Değildir.

19. Va'd—Va'îd :

M — Va'din tahallüfü gibi va'îdin tahallüfü de mümteni'dir.

E — 'İkâb, 'adldir; 'âşî onunla ürkütülür.

20. Fi'l-i ilâhîye çirkinlik izâfesi :

M — Fi'l çirkin olsa bile Allâh çirkin iş işlemez.

E — Allâh'ın fi'leri çirkinlikle tavsîf olunamaz.

21. Kâfirlikten 'afv, 'aqlen câiz midir? :

M — Değildir.

E — Câizdir.

22. Güzellik—Çirkinlik (Husn—Kubh) :

M — 'Aql, ba'zi şeylerin güzelliğini, ba'zi şeylerin de çirkinliğini idrâk eder.

E — Ma'nâlar dışında 'aql, bir şeyin güzelliğini kavrayamaz.

23. 'Aqlen vücûb-i îmân :

M — İnsanlara resûl gönderilmemiş olsaydı bile, Allâh'ın varlığını, birliğini, hayât, 'ilm, kudret... gibi sıfatlarını, kendi 'aqllarıyla idrâk etmeleri gerekirdi.

E — Gerekezd.

24. Hâkîkat-i îmân :

M — İmânın şartı lisânen ikrâr, kalben tasdîktir.

E — Kalbî tasdîk kâfidir.

25. İmân artar, eksilir mi? :

M — Ne artar, ne eksilir.

E — Artar da, eksilir de!

26. Muqallidin îmânı :

M — Saâhidir.

E — Değildir; bilgi de lâzımdır.

27. Naklî deliller kaç' ifade eder mi? :

M — Ba'zileri kaç' ve cezm ifade eder.

E — Kaç' ve yakîn ifade etmez; ancak zann bildirir.

28. İmân ma'hlûk mudur :

- M — Değildir.
E — Maḥlûktur.
29. İmân ve İslâm :
M — İki birdir.
E — Ayrı ayrı şeylerdir.
30. Son nefeste îmâna i'tibâr :
M — Son deminde kâfir olsa bile îmân üzere olan, hâlde mü'mindir; son deminde îmâna gelse bile kâfirlik üzere olan, hâlde kâfirdir.
E — Hâlde kâfir olsa bile son nefesini mü'min olarak veren mü'mindir; hâlde mü'min olsa bile son nefesini kâfir olarak veren kâfirdir.
31. Şa'âdet-Şakâvet tebeddül eder mi? :
M — Sa'îd şakî, şakî de sa'îd olur.
E — Olmaz.
32. İmânda istisnâ' :
M — Allâh isterse mü'minim, denilemez.
E — Denilebilir.
33. Resûller ve nebîler, intikâllerinden sonra ḥaḳîqaten mi, ḥükmen mi resûl ve nebîdirler? :
M — Ḥaḳîqaten.
E — Ḥükmen.
34. Erkeklik nübüvvet şartı mıdır? :
M — Şartıdır.
E — Değildir. Meryem, Âsiye, Sâre, Hâcer, Havvâ... gibi, kadınlardan da peygamber gelmiştir.
35. Beşer-Melek afdaliyeti :
M — İnsân peygamberleri meleklerinkinden, meleklerin peygamberleri 'umûmiyyetle insanlardan, 'umûmiyyetle taḳvâ ehli insânlar, ḥavâşş hâric olmak üzere, 'umûmiyyetle meleklerden afdaldirler.
E — İnsân peygamberleri meleklerden, melekler —enbiyâ' hâric olmak üzere— insânlardan, meleklerin 'avâm kısmı, insânların 'avâm kısmından afdaldirler.
36. Ḥaḳîkî kudret, zıddeyne (iki zıdda) elverişi olur mu? :
M — Olur.
E — Olmaz.
37. Kulun kudreti :
M — Fi'lin aslı Allâh'ın kudret ve tekvîniyle; o fi'lin tâ'at veya ma'siyete inkılâbı kulun kudretiyledir.
E — Kulların fi'leri ancak, Allâh'ın kudretiyle vuḳû'a gelir; kudretlerinin fi'lerde te'sîri yoktur.
38. İḳâ' :
M — Ma'dûm-i maḥḫ değil, ḥâl adı verilen lâ-mevcûd ve lâ-ma'dûm umûr-dandır.
E — Ma'dûm-i maḥḫdir.
39. Ḥabî-i a'mâl :
M — Mü'minken irtidâd edenin, tekrâr îmâna gelmesi hâlinde ilk mü'minlik devrine 'âid 'amelleri geri dönmez.
E — Döner.

40. Küffâr farzları, vâcibleri terketmenin 'uķûbâtına uğrarlar mı? :

M — Kâfirler âhirette, kâfirlik 'uķûbetinden başka bir de 'ibâdetleri terkten dolayı 'azâba uğramazlar.

E — Kâfirliklerinin cezasını gördükten başka ayrıca 'ibâdetleri terkten dolayı da 'uķûbete uğrarlar.

Başlıca mes'eleler, hemen hemen bunlardır. Maamâfih, teferruât kabîlinden ba'zı husûsları da bunlara ilâve edebiliriz :

1) Bütün Hânefiyye imâmı ve Eş'ariyye imâmının çoğu, şemm (koklamak), zevk (tadmak), lems (dokunmak) Cenâb-i Hâkî için sıfat-i zâide değil, 'ilmden bir nev'dir, de'ler. Hâlbuki İmâm Ebû-Bekr-i Bâkî illâ nî ve ona tâbi' olan Eş'ariyye zümresi, mezkûr idrâkâtın 'ilmin gayri sıfât-i ilâhiyyeden olduğuna kâildirler.

2) Eimme-i Hânefiyyeye göre mümâşelet, sıfât-i nefsiyyede iştirâkten ibârettir. Eş'ariyye ise mümâşeletin bütün vaşflarda sübût bulacağını kabûl ederler.

3) Birinciler, ye's hâlinde tevbe'yi makbûl, imânı gayr-i makbûl sayarlar. İkincilerse o hâldeki imân gibi tevbe'yi de makbûl saymazlar.

Bütün bunlar, uzun ve uzak bir mâzînin ilmî hakâyikidir. Özler ve sözler değışmemiştir. Zemân ve mekân tebeddül ve tahavvülünün özde husûle getireceğı hiçbir tagayyür yoktur. İslâm ve imân, zemân ve mekân üstündedir. Mahziyyet-i Kur'âniyye Ezel'den Ebed'e kadardır. Bu mahziyyet için réforme bahis mevzûu değildir. Déformé olmıyan bir şey için réformé'lik düşünülemez Lâkin, 'Aķâide müteállik sözlerin 7-8 asırlık fikrî-beşerî tekâmüle muvâzî bir sûrette incelemeye tâbi tutulması, bil-hâssa İzâfiyyet teorisinin, atomla ilgili bilgilerin ışığı altında mes'eleleri yeni bir izâha kavuşturmak, mütehassıs İslâm mütefekkirleri için bir vazîfedir. İsmâîl Hakkı İzmirli'nin *Yeni İlm-i Kelâm*'i²⁶ bu husûsta atılmış ilk adımlardan biri olmakla beraber daha şümüllü te'lifâta ihtiyâc vardır. İslâm dîni'nin ve İslâmî imânın müsbet ilm imtihânından hiç bir korkusu yoktur.

— انّ الدين عند الله الاسلام —

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

A' : *el-A'lâm*, Hayrû'd-Dîn' z-Zerkelî, c. I, II, III, Maᄁba'atü'l-'Arabîyye, Mıř 1345/1927—1347/1928, 1188, s.

'Aķ : *el-'Aķâidü'n-Nesefiyye*, 'Umer b. Muhammed' n-Nesefî, metin ve şerhlerinin muhtelif baskıları. Biz, daha çok, 8. notta bahsi geçen şerhinden istifâde ettik. A' da (c. II, s. 721) 'Aķ'nin kaydı yoktur.

AŞ : *Kastde-i Lâmiyye*'nin Anonim Şerhi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütübhânesi, yazma eserler kısmı, Fevzi Arıcı kitapları, alınış tarihi: 14/V/1952. Mecmûanın eb'âdı : 33×11 sm.; kâğıdı : âdi Venedik; cildi : âdi mukavva; verak sayısı : 56. (1 b-34 b : *Gülşen-i Esrâr*, Şâhidî-i Mevlevî; 35 a-38 a : boş; 38 b-56 a : Anonim *Şerhu Bed'i'l-Emâlî*. 65 beyti muhtevî); ᄁattı : neşᄁ kırması; ᄁattâtı : Mechûl; tarihi : belli değılse de H. XII./M. XVIII. asırda yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

²⁶ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, mülga Dâr-ül-Fünûn İlähiyyat Fakültesi neşriyyatından No. 1, İstanbul H. 1343ŞR. 1340ŞM. 1924.

- Ed* : *Kitâbu 'İlmi'l-Edeb*, el-Cüz'ü'l-evvel fî *'İlmi'l-İnşâ'i ve 'l-'Aruz*, L. Şeyho 'l-Yasû 'î, Beyrût (târîhsiz) 1935 le 1940 arasında intişâr etmiştir. Kat'î târihini tesbît edemedim. Arab Edebiyatına dâir yazılmış en mükemmel eserlerdendir. (Müellifi bir Katolik-Arab papastır; daha başka eserleri de vardır).
- GAL* : C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, B I, 1943; II, 1949 (ikinci tab'ı), Leiden, Brill neşri. (Bazı zühüllerden sarfinazar edilirse Arab diliyle yazılmış müellefat hakkında en sağlam malûmatı bu eserden elde etmek mümkündür).
- GAL, Sp* : *GAL* maddesinde bahis mevzuu edilen eserin süplemanıdır. B I, 1937; II, 1938; III, 1942; Leiden, Brill neşri. Bu üç cilt, iki esas cildin eksiklerini tamamlamakta, yanlışlarını düzeltmektedir).
- KZ* : Kâtib Çelebi, *Keşfü 'z-Zunûn 'an-Esâmi'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, I. cild, İstanbul 1941; II. cild, İstanbul 1943.
- KZz* : (*Keşfü 'z-Zunûn zeyli*—) *İzâhu 'l-Meknûn fi-'z-zeyli 'alâ-Keşfi 'z-Zunûn 'an-Esâmi'l-Kütübi ve 'l-Fünûn*, Bağdâdli İsmâil Paşa, I. cild, Şerefüddîn Yaltkaya — Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1945; II. cild, Kilisli Muallim Rif'at Bilge neşri, İstanbul 1947.
- Mc* : Yazma Mecmûa. (7. nota bkz.).
- Mm* : *Mu'cemü 'l-Matbû'âtî'l-'Arabîyyeti 'l-Mu'arrebî*, Yûsuf E. Serkis, Matba'atü Serkis, Mısr 1346/1928, c. I ve II, s. 5+2024+152+18.
- MT* : *Lâmîyye-i Kelâmîyye'nin matbû manzûm tercemesi, Kasîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi*, Hâfız Refî', Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1302 § 1884, 36 s.
- NF* : 10. nota bakınız.
- TA* : *Kitâbü't-Ta'rifât*, Seyyid Şerîf-i Gürcânî, Flügel neşri, İstanbul ve Mısr neşirleri.